

ԱՌՍԶՆՈՐԴ ԱՌՈՂՋԱՊՍՀՈՒԹԵԱՆ

40-1

ՀԱՏՈՐ ԱՌՍԶԻՆ

ԱՏԱՄՈՒՆՔ

[Guide Hygienique]

Vol. 1

Hygiène des Dents

ԱՌԱԶԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՆ ԼԵԿԻ դահկյան

معارف نظارت جلیله سنک فی ۵ ربیع الاخر سنه ۱۳۱۶ فی ۱۳
اغستوس سنه ۱۳۱۴ تاریخاً و ۴۲۰ نومرلی رخصتنامه سیله

Կ. ՊՈՒԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹԻՔՐ

Պապը-Ալի, կարուսունիս ասսկսի քի 54

1899

ԱՌԱՋՆՈՐ
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ

1

ԿԱԶՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ, ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

ԱՏԱՄԱՆՑ

Աւելի դիւրին եւ շահաւոր է հիւանդ
չըլլալու համար կանխաւ զգուշանալ,
քան թէ հիւանդութիւնը
դարմանելու կարօտիլ .

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ

ՏԵՂԱԿԱԼ ԳՆԴԱՊԵՏԻ

ՏՕՔԹՕՐ ՄԱՆՈՒԷԼ Բ. Յ. ԻԹԻԿՃԵԱՆ

ԲԺԻՇԿ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԱՆՑ ԵՒ ԿԻՄԻԻՇ
ՍՈՒՅԻ ԱՐԻՈՒՆԻ ՀԻՒԱՆԴԱՆՔՑԻՆ

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՍԸՀԱԹ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ
ԼՐԱԳՐՈՅ

ԵՒ

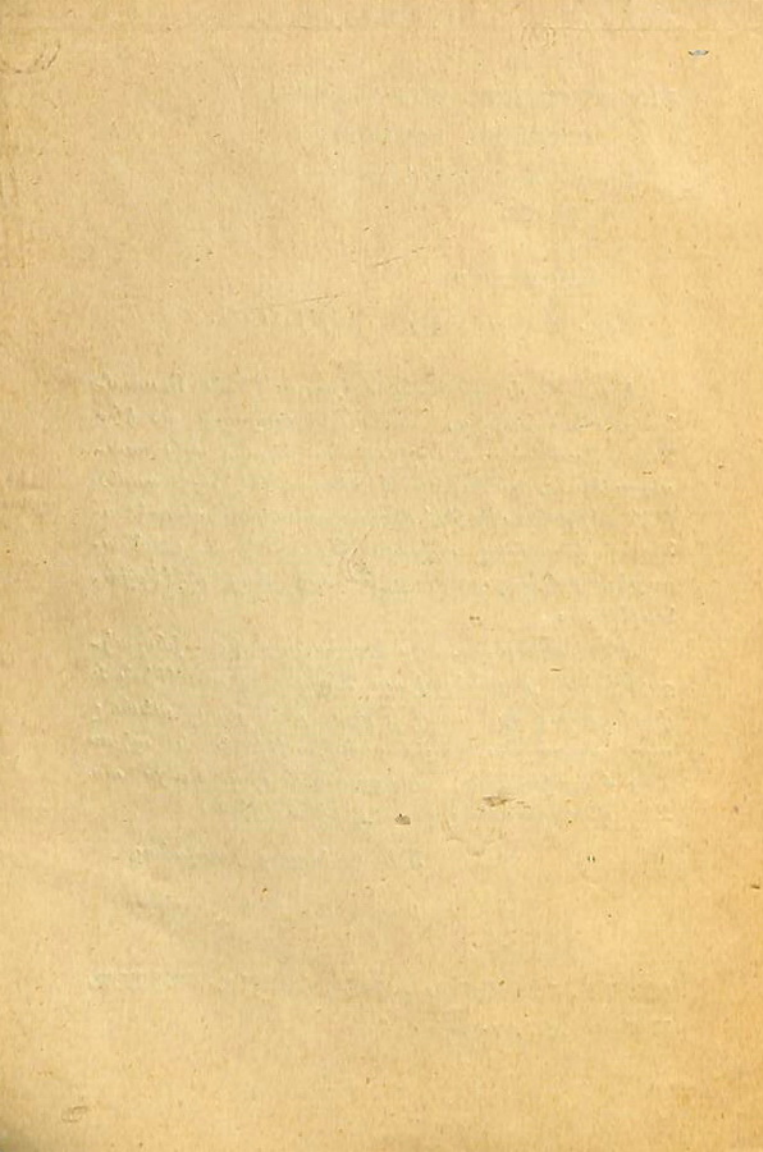
Անդամ Գաղղիոյ, Անգլիոյ, Ռուսիոյ, Իտալիոյ,
Սպանիոյ, Պելժիկայի, Օսմանիկայի եւ Պապիկիոյ
առողջապահական ընկերութեանց

در سعادت

اخترمطبعهسى ابوالسعودجادهسى نومرو ٥٤

1898

1221
1226

202

ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ՝

ԲԱՐԵՐԱՐԻՍ

ՏՕԲ. ՄԷՐՂԻՉԷՆ ԷԾԷՆՏԻԻ

(1817—1995)

ՈՒՍՈՒՑԻՉ

ԲՃՇԿԱԿԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ Կ. ՊՈԼՅՈՅ

ՊԱՏՈՒՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀ

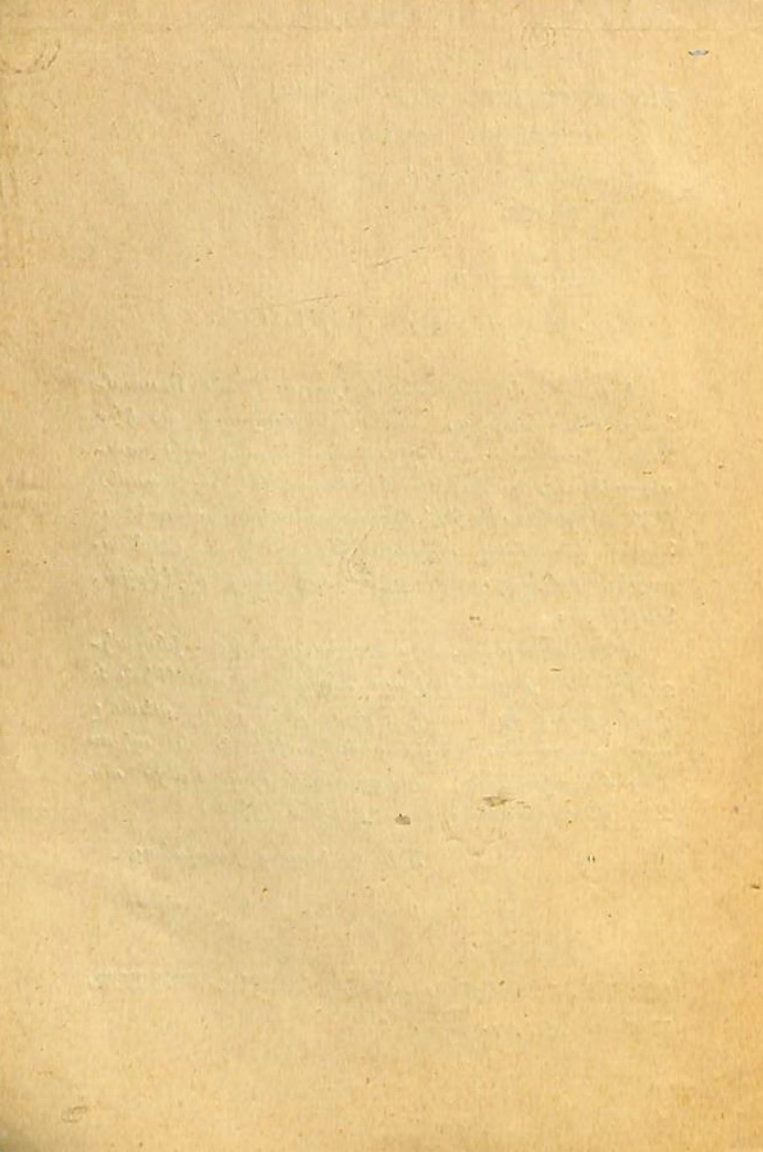
Կալս. բժշկական ժողովոյ

ԱՆԴԱՄ ԾԵՐԱԿՈՒՏԻ

ԼԵՆ. ԼԵՆ. ԼԵՆ.

ՏՕԲ. Մ. Ի.

Մեծապատիւ

Տօք. Վ. Մ. Թորգոմեան էֆէնտի

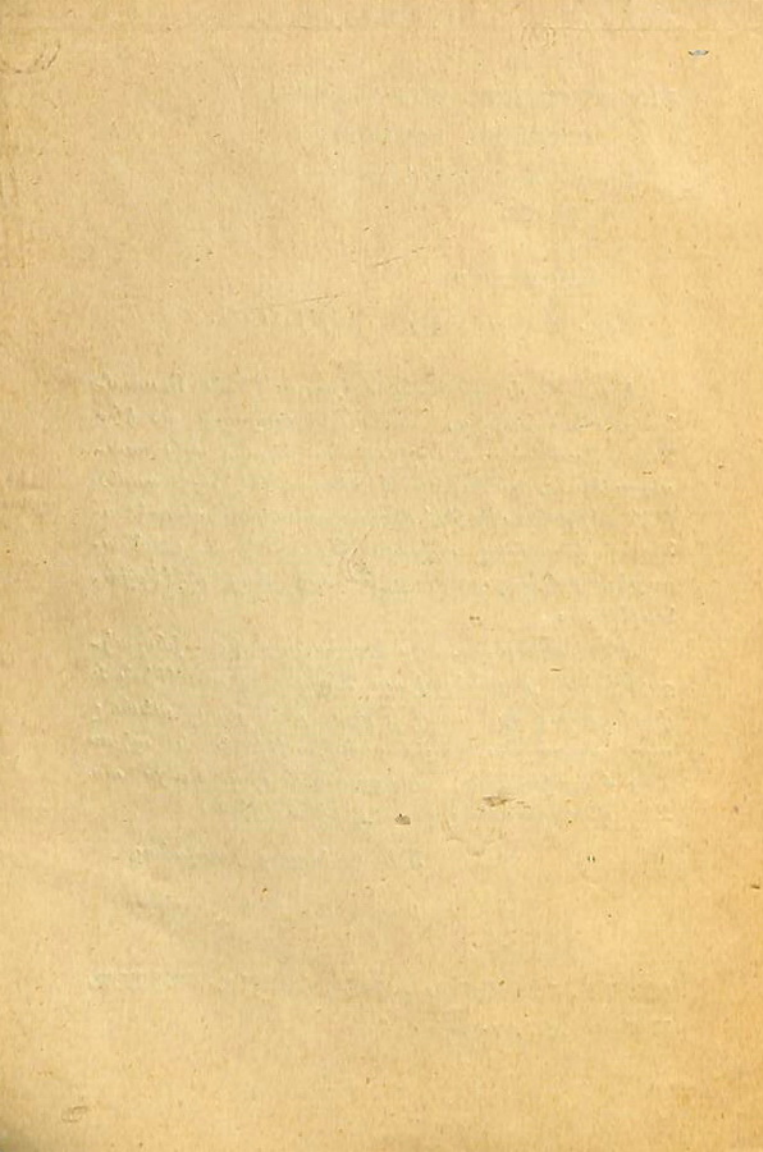
Ատենապետ Ազգ. Վարչութեան Ուսումնական Խորհրդայ

Ազնիւ եւ Սիրելի Արհեստակիցս .

Մարդկութեան եւ մանաւանդ մերայնոց , կարողութեանս ներածին չափ փոքրիկ ծառայութիւն մը կատարած ըլլալու նպատակաւ , 30 ամեայ աշխատութեամբ պատրաստած , Ա.Ռ.Ա.Ջ.Ն.ՈՐԴ. Ա.Ռ.ՈՂ.ՋԱ.ՊԱ.ՀՈՒԹ.ԵՄ.Ն անուն , Քառասուն հարսիկներէ առաջինն եղող Ա.ՏԱՄՈՒՆԻՒՅ անուն առողջապահական գործիս հրատարակութեան համար պէտք եղած պաշտօնական հրամանագիրը կայսերական կառավարութենէն ստանալէ յետոյ , պատուարժան ժողովոյդ գնահատման եւս կը ներկայացնեմ , որ եթէ յարմար եւ օգտակար դատուի Ազգային վարժարանաց համար ալ , խնդրեմ բարեհաճիք պէտք եղածը տնօրինել եւ ընդունիլ առթիւս յարգանացս հաւաստիքը :

Մնամ Ձերդ

Տ. ԻԻԹԻԻՃՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՈՒՐԳ

Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան .

Թիւ 88.

Ազնուաշուք

Տօք. Մանուէլ պէյ Բ. Իւթիւճեան .

Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան Ուսումնական Խորհուրդս, առ որ ներկայացուցած էիք Ձեր «Առաջնորդ Առողջապահութեան» աշխատասիրութիւն, գոհութեամբ տեսաւ թէ՛ այդ գործն թէ՛ բժշկական և թէ՛ լեզուաբանական տեսակէտներով խնամեալ աշխատութիւն մ'է և յանձնարարելի ամէն դասակարգի ազգայնոց ընթերցանութեան :

Հետևաբար առ այս Խորհուրդս իւր խնդակցութիւնն յայտնելով առ Ձերդ Ազնուութիւն և փախաքելով օր առաջ ի լոյս ընծայեալ տեսնել այդ օգտաշատ աշխատասիրութիւնն ի պէտս Հայ Ժողովրդեան, պատիւ ունի ընդ գրոյս առ Ձեզ վերադարձնել գործոյն ձեռագիրն :

Մնամք խորին յարգանօք

ի դիմաց Ուսումնական Խորհրդոյ

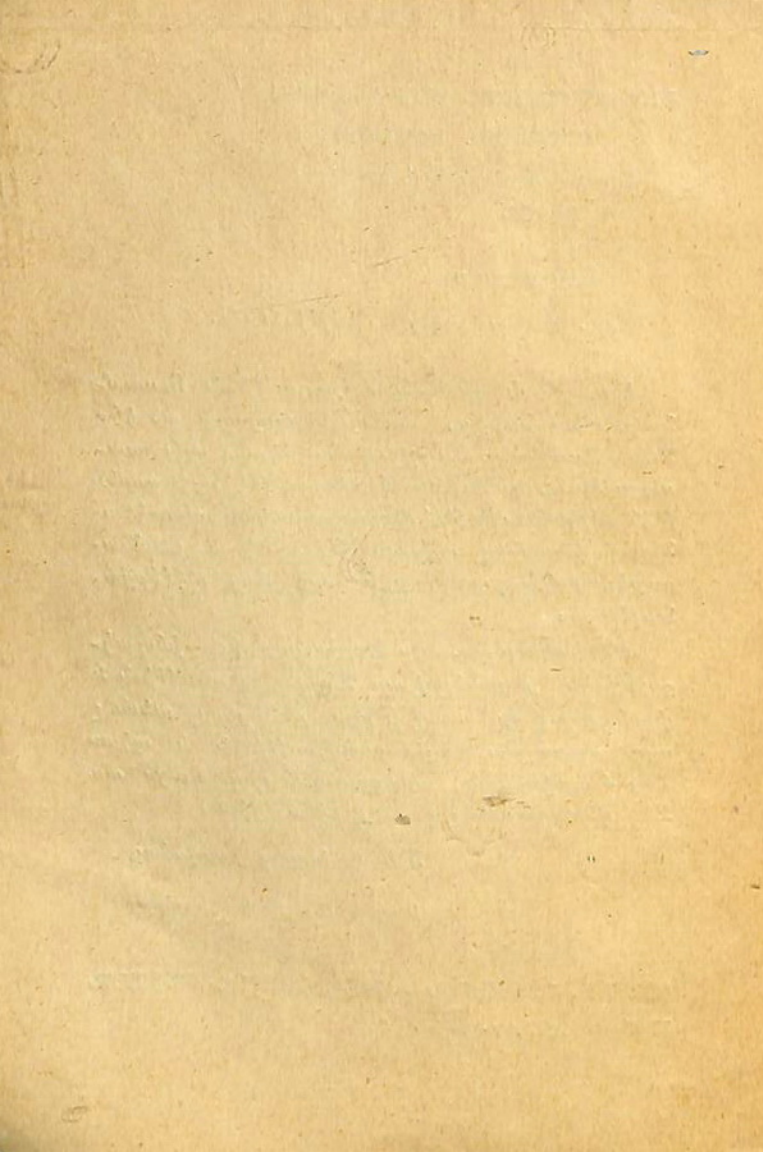
Ասեւնադպիր

Ասեւնապետ

ՊՕՂՈՍ Գ. ՔԷՐԷՍԷՃԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ՎԱՀՐԱՄ Ա. ԹՈՐԳՈՍԵԱՆ

25 Յուլիս 1897. Կ. Պօլիս .

Առողջութիւնը՝ Մարդոյ
մեծագոյն հարստութիւնն է :

Առողջ ապրելու եւ միանգամայն հանրական
ու տարախոտիկ հիւանդութիւններէ կարելի ե-
ղածին չափ ազատ մնալու համար, Առողջապա-
հութիւն կոչուած կենսապահիկ գիտութեան ու-
սումն անհրաժեշտ է :

Առողջապահութիւնն իր բնիկ հանգամանք-
ներով երկու գլխաւոր ճիւղերու բաժնուած է .
ինչպէս են .

1. Առողջապահութիւն ընդհանուր, եւ

2. Առողջապահութիւն մասնաւոր :

Ա. Ընդհանուր Առողջապահութիւնը կը սորվեցնէ
մարդու մարմինն դուրս գտնուած ամէն յա-
րաբերեալ առարկայից առողջապահութիւնն . ինչ-
պէս օդ, կլիմայ, բնակարան, հագուստ, ուտե-
լիք, խմելիք, գերեզմանատուն, հիւանդանոց,
զօրանոց, բանտ, գործարան, դպրոց, եւ այլն .
որք անմիջական յարաբերութիւն ունին մարդու
առողջութեանը հետ :

Բ. Մասնաւոր Առողջապահութիւն, որ կը սորվե-
ցընէ յատկապէս միայն մարդու կազմութեան
վերաբերեալ առողջապահութիւնն :

Ըստ իս այս երկու գլխաւոր ճիւղերէն զատ
եթէ մարդուս մարմնոյն գոնէ գլխաւոր անդամոց

առողջարանութիւն մ'ալ յատկացուի, ա'լ աւելի օգտակար կրնայ ըլլալ ու այն ատեն առողջարանք աւելի արդիւնաւոր ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլան մարդկութեան :

Այս սկզբամբ «Առաջնորդ Առողջապահութեան» խորագրով փոքրիկ հատորիկներ հրատարակելով պիտի խօսինք մարդու մարմնոյն գլխաւոր անդամոց առողջապահութեան վրայ. եւ ահա այս առաջին հատորիկը կը նուիրենք Արամայ վերաբերեալ առողջապահական պայմանաց, որոնց ուսումն ամէն մարդու, ուր եւ ինչ վիճակէ ալ ըլլայ, անհրաժեշտ է :

Մասնաւորապէս ծնողք եւ դաստիարակք այս պայմանաց գործադրութեան աւելի կը սլարտին, որք իրենց կոչման բերմամբ, երախայ եւ մանկիկ մեծցնելու հարկին մէջ են :

Դուք ծնողք, այս տեսութեամբ, յիշելու էք թէ, ձեր սիրասուն զաւակունք, իրենց ձեռքերն ու բազուկները տարածելով կը պաղատին ու կը հայցեն ձեր խնամքներն, որոնցմով միայն պիտի կարենան ակռայի անտանելի ցաւէ, նա մանաւանդ գիշերներն անքուն անցնելէ ազատ մնալ :

Ներկայ առողջապահիկ գործոյ ընթերցանութեան ու հրահանգիչ ուսուցման համար ձեր զոհած ժամանակին փոխարէն՝ բիւրասլատիկովը վարձատրուած պիտի ըլլաք, երբ նոցա քաղցր ժպիտն ու կորովի առողջութիւնը վայելէք :

Թէպէտ եւ ընտանեկան բժշկին օգտակարութիւնը խիստ մեծ է, բայց առաւել օգտակար է մանկան առաջին տարիներուն մէջ ընտանեկան

առողջապահիկ օրինաց գործադրութիւնը. զի տղայոց նախնական առողջութենէն կախումն ունի նոցա ասպագայ քաջառողջութիւնը:

Յիշեցէ՛ք, երբ հիւանդութիւն մը կամ որեւէ դիպուած կամ վտանգ մը մարդուս մարմնոյն մէկ անդամը, մասը կամ կողմը հիւանդացնէ, բնութիւնը մերթ ըստ ինքեան եւ մերթ բժշկին խնամոցը միջնորդութեամբ կրնայ միշտ դարմանել. զորօրինակ բորբոքումը կ'անհետանայ, վէրքերը կը գոցուին, թափած մասերու տեղ նորը կը յաջորդէ, կտորած ոսկորները կը փակին ու փտածները կը նորոգին, բայց Արասունք միայն բացառութեամբ նորոգում չեն ընդունիր. այս իրաւամբ ատամունք, մարդուս մարմնոյն միւս ամէն անդամներէն ու մասերէն աւելի ու կրկնակի խնամոց պէտք ունին, որոնցմով միայն կարելի է հիւանդութիւններէ ազատ պահուիլ:

Մեր այս ձեռնարկ որ 30 ամեայ աշխատութեան արդիւնք է, զոր հետզհետէ հրատարակելով Քառասուն հատորներու պիտի յանգի. նոցա հրատարակութեամբ լոյս տեսնելու և մեր նմանեացն օգտակար ըլլալու յոյսը կախումն ունի առողջապահասէր ու մարդասէր ազգայնոց օժանդակութենէն:

Եթէ ձեռնհասութեամբ եկեղեցի, դպրոց, որբանոց կամ հիւանդանոց մը կանգնել չկարողացայ, սոյն աշխատութեամբ գոնէ մասամբ իւրիք օգտակար լինիմ մերայնոց, որոց պարտիմ իբրեւ ազգային անհատ եւ բժիշկ ըստ կարի ծառայել լսողի մտօք, որ այս քանի մը տնէ բաղկացեալ

գիւղերու մէջ անգամ անօգուտ չմնար, բաւ է որ միայն մի ընթերցող ունենայ: Գիտնալ պէտք է որ առանց առողջապահական օրինաց մասնկան տրուած դաստիարակութիւն, գիտութիւն, արուեստ ու արհեստ հիմնասկէս ասարգիւն կը մնան, զի՝

Ո՛ր որ առողջութիւն չէ, հոն բարեկեցութիւն չէ:

ՏՕՔ. Մ. Բ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Քաջառողջ անձի ատամանց համար սովորութիւնն է ըսել, հարբերիցի պէս ախտներ եւ կեռասի նման ալ շրթներն ունի :

Արդարեւ մարդուս բերանն իր առողջ վիճակին նշանակն է. վասն զի անեղծ ախտաներն իրենց փղոսկրեայ սպիտակութեամբ, անհոտ եւ վարդագոյն լինաբերով ու բարեգեղ շրթունքներով կը յայտնեն թէ քաջառողջ է բերանն : Արդ ի մի բան, եթէ բերնի բոլոր մասերն անաղարտ ու առողջ ըլլալով իրենց պաշտօնն ըստ պատշաճի կատարեն, բնական է որ մարսողութիւնն ըստ օրինի կը լինի եւ սնունդը բնութեան օրինաւոր միջոցներովը կրնայ հաղորդուիլ մարմնոյն ամբողջ գործարանացը, տալով նմա կատարեալ առողջութիւն :

Ընդհակառակը շրթանց գունատութիւնն, ատամանց սեւութիւնը, լինաբերուն անկանոնութիւնն ու անոնցմէ վազած արիւն ու թարախ որք շունջը կը հոտեցնեն, ասոնց ամէնքն ալ բաւական հեռուէն իսկ կը ծանուցանեն, թէ անձը վատառողջ, կազմուածքը հիւանդ, արիւնը նուազ ու անզօր է :

Բերնի մասանց այս հակաբնական հանգամանք

միանգամայն յայտարար են ներքին հիւանդութեան մը. զորօրինակ, խոզախտութեան, թութախտի, մանաւանդ հաղլեակն ախտի եւ առ հասարակ որկորի, աղեաց եւ այլն հիւանդութեան :

Մեր լաածը գիտնականապէս կը հաստատէ, «Շատուիք», դարուս ամէնէն նշանաւոր անգլիացի առողջաբանն, իր սա անմոռանալի առածովը :

Մարդուս բերանն իր մարմնոյն բանալին է :

Առողջաստեղծական այս նշանաւոր առածը կը հաղորդեմ մեր ընթերցողաց որ ամէն առաւօտ ուշագիր ըլլան բերնի մաքրութեան :

Ուրեմն սկսինք մեր գործը :

Կ Ա Ջ Մ Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ա Տ Ա Մ Ա Ն Ց

Մարդուս ակռաներն իր մարմնոյն մէջ գտնը-
ւած 206 այլեւայլ ձեւով ու մեծութեամբ ոսկոր-
ներու նման են, բայց միայն իրենց արմատով
ոսկրային կազմութիւնն ունին, որք ի ներքուստ
կակուղ եւ յարտաքուստ կարծր մարմիններ են :

Ատամունք երկու մասերէ բաղկացեալ են,
ինչպէս լինտէն դուրս տեսանելի մասէն, որ կը
կոչուի սրակ կամ գագաթ, եւ ծամելեաց փո-
սին կամ կապիճին մէջ պահուած անտեսանելի
մասէն՝ որ կը կոչուի արմար :

Ատամանց արմատը սրակէն զատող շրջանակն
ալ վիշ կը կոչուի :

Ատամունք չորս տեսակ նիւթէ բաղկացեալ
են, ինչպէս :

1. Փշուկրէ .
2. Արածնաթսէ .
3. Արածնակիրոսածէ և
4. Շաղախէ :

Ա. Փղոսկրն, որ լինտերէն դուրս կիտուածով
չըջապատեալ է, ատամանց մեծ մասը կը կազմէ

բաղադրութեամբ ու կազմութեամբ կը նմանի ոսկորի . անոր նման ճիւղաւոր խողովակներ ունի . փղոսկրի կեղրոնը պարապ է ուր կը լեցուի ատամնամիսն :

Բ. Ատամնամիսն . ատամանց ներքին ու կակուղ մասն է , որոյ մէջ կը պատասպարին ատամունս սնուցանող շնջերակք , երակք ու նոցա զգայութիւն տուող ջիղերն :

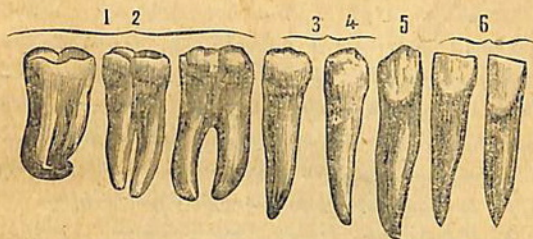
Գ. Ատամնակիտուածն . ատամանց պսակնյարտաքուստ պատող ամէնակարծր նիւթն է . որով ատամունք կը պաշտպանեն զիրենք մաշեցնող ու վնասող ամէն տեսակ կարծր մամնոց դէմ :

Դ. Շաղախն ալ ոսկրացին նիւթ մ'է , որ կը ծեփէ ատամանց արմատներն ու զանոնք ծնոտից կապիճներուն կը հաստատէ :

Մարդուս ատամանց թիւն է (32) երեսուն և երկու :

32 ատամանց 16 ը , վերին ծնոտին եւ միւս 16 ն ալ ստորին ծնոտին վրայ պինտ կերպով շարուած են , երկու ծնոտից աջ ու ձախ կողման վրայ 8 ական հատ : Մէն մի ատամունք , ոսկորեայ բարակ միջացանկով մէկզմէկէ զատուած ու մէն մի ատամնակապիճի մէջ հաստատուած է : Երբ ակուաները թափին , սոյն ատամնակապիճք նախ կը սլափկնան , եւ յետոյ բոլորովին կը փլուճանան :

Ատամուկը երեք տեսակ են :

6. Հոտէլ	3. Մանրէլ (փոքր)
5.	2.
4. Կրձէլ	1. Մանրէլ (մեծ)

1225

Ա. Առաջին տեսակի ատամանց թիւն է 8. կը կոչուին հոտէլ (հերձատամուկ) եւ են սեպաձեւ, տափարակ, սրածայր, դադաթներով պարզ կոնաձեւ եւ միշտ մի արմատ. ասոնց չորսը վերին եւ չորսն ալ ստորին ծնոտի ատամնային աղեղաց առաջակողման մասերուն մէջ շարուած են :

Բ. Երկրորդ տեսակէ եղող ատամանց թիւն է չորս. կը կոչուին կրէլ (ժանիք, խածատող, շընատամուկ), առաջիններէն աւելի երկար ու հաստ են. արմատնին կոնաձեւ ու դադաթնին աւելի սուր է. ասոնք ալ մի արմատ եւ շարուած են 8 հատիչներու իւրաքանչիւր կողման կից, շարունակութեամբ դէպ յետ կոյս, մէկ հատն աջ եւ միւսը ձախ կողմն :

Գ. երրորդ տեսակի պատկանողներն ալ կը կոչուին մանրէլ. սոքա եւս երկու տեսակ են :

1. Մանրէլ փոքր, որք կը կոչուին նաև փոքր

կամ կեղծ աղօրիք կամ լեւնատամուհք, 8 հատ են. սոքա առաջին երկու տեսակներէն աւելի ստուար, միարմատ և կոնաձև են. սրահներնին տափարակ ըլլալով, խորթուրորթութիւններ ունին իրենց վերին մակերեւոյթին վրայ, որոնք կտրիչ տաամանց իւրաքանչիւր կողման կից և շարունակարար դէպ յետ կոյս շարուած են, չորսը վերին և միւս չորսն ալ ստորին ծնոտի վրայ:

2. Մանրէշ Տէժ. խոշոր կամ ճշմարիտ աղօրիք, 12 հատ և տտամանց ամենէն խոշորներն են. երկու արմատ ունին և երբեմն ալ երեք. սյսպէս բաժանեալ արմատներն ընդհանրապէս ուղիղ են, բայց երբեմն ալ ճիւղերէն մին կիսի նման կորած ըլլալուն մեծ դժուարութիւն կը պատճառէ կապիճէն հանելու: Ասոնց սրահաց խորթուրորթութիւնները փոքր աղօրիքին խորթուրորթութիւններէն աւելի են. ասոնք շարուած են 6 ական հատ մէն մի ծնոտի վրայ ու տտամանց շարքին ամէնէն վերջինն են, այսինքն փոքր կամ կեղծ աղօրիքներուն շարունակութեամբ, նչիկին կամ նշագեղձին ու կոկորդին մտաագոյնը:

Մարդուս ակուաները կը բուսնին ընդհանրապէս ծնելէն 6 ամիս ետքն (1) և կը լրանան մինչև 23 տարեկան եղած ատեն, հետևեալ եղանակաւ:

Ա. Մանուկը 6 կամ 7 ամսուան եղած ատեն,

---

1. Բայց ակուաներով ծնած նորածիններ ալ տեսնուած են, թիւպէս աշխարհնոչակն թիէր, նախագահ Գաղղիոյ Հանրապետութեան և մեծ պատմարանն, ակուայով ծնած է:

Նախ կը ծնին վարի ծնոտին երկու միջին հատիչներն :

Բ. 6. ամիսէն 10 ըդ . ամիսը վերին ծնոտի չորս հատիչները կը բուսնին . մինչև այն ատեն մանուկը կուենեսայ 6 ատամուէք :

Գ. Մանուկը մէկ տարեկան եղած ատեն , ատամանց թիւը կըլլայ 12 . ինչպէս՝

Չորս հատիչ վերի ծնոտին վրայ .

Չորս հատիչ ստորին ծնոտի վրայ .

Չորս առաջին կամ փոքր մանրիչ (կեղծ աղօրիք) երկու ծնոտից վրայ :

Դ. Մանուկը մէկ ու կէս տարեկան եղած ատեն , ատամանց թիւը կըլլայ 16 . ինչպէս՝

Չորս հատիչ վերին ծնոտի վրայ .

Չորս հատիչ ստորին ծնոտի վրայ .

Չորս փոքր մանրիչ ստորին ծնոտի վրայ .

Չորս կտրիչ երկու ծնոտից վրայ :

Ե. Քսաներորդ ամիսէն սկսեալ մինչև երկու տարեկան եղած ատեն չորս աղօրիք կը բուսնին , որով ատամանց թիւը կըլլայ քսան և կը լրանայ նախնական կամ առաջին ատամնարուստեթիւնն :

Այս 20 ատամուէք առ առաւել մինչև երկու տարի ու կէս ժամանակամիջոցի մէջ կը բուսնին . սակայն բնութեան նախասահմանեալ օրէնքով այսինքն մանկան եօթներորդ տարին մտնելու ատեն անսլատճաւ թափելուն առթիւ կը կոչուին ժամանակոր , նախնական կամ կաթի ատամուէք :

Այս 20 կաթի ատամուէք , մանկան 7 ըդ . տարիէն սկսեալ թափուելով և անոնց տեղն երկրորդ անգամ բուսածներն ; որք առաջին 20 ին

նման փոփոխելի չեն, կը կոչուին պեռուկան, որք թուով 32 են. ինչպէս որ արդէն ըսինք:

Այսպէս մարդ՝ իր գոյութեան մէջ երկու անգամ ահուսյ կը հանէ:

Ինչ կարգաւ որ կը բուսնին ատամունք նոյն կարգաւ ալ կը թափին. ինչպէս, նախ վերին ծընոտի երկու միջին հատիչք. յետոյ դարձեալ նոյն ծնոտի երկու մեծերն և յաջորդաբար միւս մնացածներն:

Երբ կաթի ատամունք կը թափին, տեւողահանք կ'սկսին հետեւեալ կարգաւ:

1. Եօթներորդ տարիէն մինչև իններորդ տարին կը բուսնին հատիչք.

2. Տասներորդ տարին կտրիչք.

3. Տասնևմէկերորդ տարին փոքր մանրիչք.

4. Տասնևութերորդ տարիէն մինչև 25 րդ տարին վերջապէս կը բուսնին խոշոր մանրիչք:

Այս պահուս կը լրանայ ահա ատամնորութեան կազմախօսական երկրորդ գործողութիւնն: Այս պատճառաւ է որ ամէնէն վերջը կամ ոչ բուսնող ահուաները կը կոչուին նաև իմաստութեան արաման, որոնք մարդոց մինչև 20 ամեայ տարիքին շհասած չեն բուսնիր: Պէտք է գիտնալ նաև թէ, երբ իմաստութեան ատամունք բուսնին, ապացոյց են թէ մարդու կմախքի և այսինքն մամուռն ամբողջ ոսկորներուն կազմութիւնը կատարեւապարծեալ է: Իմաստութեան ատամունք, որք ըստ օրինի պէտք է բուսնիլ մանկան 18 տարիքին հասած միջոցին. բայց շատ անգամ 16 էն մինչև 30, երբեմն 50 և 76 տա-

րեկան հասակին մէջ բուսնելու օրինակները տեսնուած է :

Նոյնպէս ալ երբեմն վերին ծնոտի փոքր հատիչք բնաւ չեն բուսնիր . այս բանը միւս ատամանց վրայ բնաւ տեսնուած չէ , թէպէտ և կըրնան ուշանալ , բայց անպատճառ կը բուսնին , այսինքն վերի ծնոտի կտրիչք երբեմն 10 տարի ուշ կը բուսնին :

Պէտք է գիտնալ թէ , երբեմն ալ մէկ քանի տեւողական ատամունք , կաթի ատամունք չթափելէն առաջ կը բուսնին . ինչպէս են վերին և ստորին երկու ծնոտից ամէն մէկ կողման վեցերորդ տարիին մէջ բուսած չորս ատամունք :

Շատեր զանոնք իրրև կաթի ատամունք նկատելով ու անխնամ թողլով շատ անգամ կը կորսնցնեն :

Կաթի ատամունք տեւողական ախտներէն աւելի փոքր , բայց արմատնին տեւողականներէն աւելի խոշոր և աւելի երկայն են :

Կաթի ատամանց ոսկրանալը մանկան մօրը յղութենէն չորս ամիս յետոյ կսկսի արգանդին մէջ , այնպէս որ մանուկը ծնած օրը ժամանակաւոր հատիչներու սրահներն ամբողջովին . իսկ ժամանակաւոր հատիչ ատամանց երկու երրորդ մասն և մանրիչներուն ալ կէսն ոսկրացած են : Բայց մանուկը մէկ տարեկան ըլլալէն յետոյ ատամանց սրահներն ոսկրնալ կսկսին որ կը շարունակէ մինչև չափահասութեան տարիքը : Բուսնելու ատեն միանգամայն տեւողական ատամանց

պսակները կսկսին իրենց արմատներուն մէջ յօրինուիլ :

Սոյն նոր ատամանց պսակներն սակրնալով հետզհետէ իրենց ձեւն ու մեծութիւնը կտանան . կաթի ատամունք նուազ առ նուազ հալելով կը փճանան , և վերջապէս միայն իրենց պսակները մնալով կսկսին երերալ ու թափիլ այն կարգաւ որով կը բուսնին :

Մահուկը հինգերորդ ամսուն մէջ մտած ատեն , ախաները ծածկող ընդերց մասը կ'սկսի ուժգին կերպով սխմուիլ , որնոր օրըստ օրէ բարակնալով վերջապէս կը պայթի և ահա այն ատեն ախան դուրս կը ցցուի :

Ախաներուն դուրս ցցուիլն ընդհանրապէս բնականէ սահմանեալ կարգաւ կը կատարի . այսու ամենայնիւ շատ խոտորմունքներ ալ կը պատահի , ինչպէս նախ ստորին ծնոտի ատամունք կը բուսնին . բայց հակառակն ալ կը պատահի :

Իբրև ընդհանուր կանոն՝ ատամունք զոյգ կը բուսնին . բայց հակառակն ալ կըլլայ :

Ախաները բուսնելէն յետոյ ոչ իրենց ձեւին և ոչ իրենց մեծութեանը մէջ կը փոխուին , միայն թէ բուսնելու ատեն , եթէ փոքր ինչ կակուղ են տարուէ տարի կը պնդանան :

Եթէ ատամանց բուսնիլն ուշանայ , այն ատեն ընդհանրապէս իրարու ետեւէ կը բուսնին . սովորական ժամանակէն աւելի շուտ և շատ անաշամ չորսը , վեցն և մինչև ութը մէկէն :

Այս կերպ պատահած ատեն , ատամնաբու-

սութիւնն, ոչ միայն խիստ քիչ ցաւ կուտայ, այլ և ատամունք, աւելի ընտիր, առողջ ըլլալով, ա՛լ աւելի դիմացկուն կ'ըլլան և դիւրին կը բուսնին: Միայն թէ երբ տղան չափազանց նիհար, ողնաթեքութեան, խօզախտութեան նման հիււանդութեանց ենթակայ ըլլայ, այն ատեն ատամունք ուչ բուսնելէ զսա սակրափտութեամբ աւելի շուտ կը թափին:

Մարդուս տկուաները բերնին մէջ, այնպիսի եղանակաւ շարուած են, որ վերինը վարի ծնոտէն աւելի մեծ կամար մը յօրինելով, բերանը գոցուած ատեն վերին ատամունք օտարին ծնոտի ատամանց վրայ թեթեւ սլատշգամ մը կը յօրինեն:

Ատամունք չէ թէ մէկ մէկի կը ստատասխանեն այլ մէն մի ակուայի դէմ երկու ակուայ կը գըտնուին. այսպիսի շարք մը խիստ կարևոր է, զի եթէ մին թափի անոր դէմը գանուողը բոլորովին անօգուտ և անգործ չմնար:

Ատամունք ընդհանրապէս ուղիղ գծի վրայ կը բուսնին, բայց երբէմն դէպի առաջ, ետև, աջ կամ ձախ կողմը կը ծռին, որք ոչ միայն դիմաց գեղեցկութիւնը կը խանգարեն, այլ ծամելու գործողութիւնն ալ կը դժուարացընեն:

Մարդուս տկուաներն ամբողջովին կարծր չըլլալով ներքին մասը մոտ է, ուր կը գանուին ծնոտին մէն մի ատամնակապիճի ու ատամանց արմատներուն կեդրոնն ամենափոքր ծակեր, ուսիկց ակուաները սնուցանող արեան շնչերակ-

ներ և նոցա զգայութիւն տուող ջիղեր ներս մըտ-
նելով կը պատասպարին :

Ատամանց այս ներքին կախուղ և խիտ զգա-
յուն մասն երբ ետեէ աւելի սեղմուի և կամ
տաքութեան ու պաղութեան աստիճանի մեծ
փոփոխութեանց ենթակայ ըլլայ, ահասն ցաւիլ
կ'սկսի :

Ատամանց այս մասն երբ վտանգի, այն ատեն
ակւայն իր զգայութիւնը կը կորսնցնէ և կ'սկը-
սի սեւնալ :

Ահռաներուն կեանք տուող գլխուոր ջիղն որ
ուղղակի ուղեղէն կը ծնի, մարդուս կաղմուած-
քին մէջ գտնուող ջիղերուն ամէնէն մեծն է :

Այս ջղին երկրորդ և երրորդ ճիւղն է որ
մէն մի ահասյին արմատին մի ամէնանուրբ ջիղ
մը կուղարկէ : Այս պատճառաւ է որ ախոսյի
ցաւ ունեցողներն ուղղակի կերպով այսինքն տ-
ռանց աչքի, ախանջի ևն. հիւանդութիւն ունե-
նալու աչք, ախանջք և ուրիշ հեռաւոր անդամ-
ներ կրնան ցաւիլ : Ատով պէտք չէ մոռնալ թէ
չատ անգամ աչքի, երեսի, ախանջի ցաւեր ախ-
ոսյի հիւանդութիւններէն յառաջ կրնան գալ :
Ուստի եթէ բժիշկը հիւանդին բերանը բանալ
տալով ատամանց վիճակը չքննէ, տնօրինած
գարմաններն անօգուտ կը մնան. հիւանդու-
թեան պատճառը կամ ցաւին աղբիւրը չգիտցը-
ուած մնալուն համար :

Այս ջիղ ցաւակցութեան ջղային գրութեան
հետ խիտ յարաբերութիւն ունենալով, ատամնա-
բուսութեան ատեն, երբ չափազանց գրգռի,
տղայք ջղային ցնցման, կարկամութեան և այլն
հիւանդութեանց ենթակայ կ'ըլլան :

ԲՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԱՏԱՄԱՆՑ

Մարդուս՝ տեսակաւ երեք եւ թուով եռեսուն
երկու ակռաներն երեք գլխաւոր պաշտօններ
ունին : ինչպէս

Առաջին : Մարդուս դէմքին վայելչութիւն
կուտան :

Արդարեւ եթէ դեռ ոչ ձերայցեալի մը կամ
երիտասարդի մը ատամունք թափին, բերանը
տափահնալով, դէմքը կը ագեղնայ :

Երկրորդ : 32 ատամունք մարդուս դէմքին կա-
րեւոր շնորհք մ'ըլլալով հանդերձ, միանգամայն
բերնին մէջ գտնուող գեղձերէ իբրև ջուր ար-
տադրեալ լորձին միջոցաւ, կերակուրները կա-
կուղ խմորի վերածուելով, ոչ միայն զանոնք
դիւրաւ կլանելի, այլ միանգամայն դիւրամար-
սելի ընելու կը ծառայեն :

Երրորդ : Գիրերն ու բառերն յստակ հնչել
կուտան : Ասոր համար է որ, հատիչ ակռաներ
չունեցողները չեն կարող յստակ խօսիլ եւ հըն-
չել :

Հարէլ արամանց պաշտօնն է կերածնիս կտրել :

ինչպէս վերին և ստորին հատիչք իրարու վրայ
գալով մկրատի նման կը կտրեն :

Կորէլ — ասանց պաշտօնն է սնունդներն և
մասնաւորապէս միսը կրծել (1) (բզքտել) :

Մանրէլ — ասանց, ծամուլութեան բուն գոր-
ծիքներն են. ասոնց իրարու վրայ սենեցած շար-
ժու մը ջաղացքի քարերու շարժման կը նմանի,
որով կը մանրին սնունդներն եւ այս մանրողու-
թեան պատճառաւ ազօրիք ալ կը կոչուին :

Բայց այս բնական և խիստ իրաւացի պատ-
ճառներով, այսինքն ուտելիքը կտրել, կրծել,
մանրել ու լորձով դանի կախուղ խմորի վերա-
ծելով դիւրաւ կլանելի յօրինողն ամենահրա-
ժեշտ, անխախտ օրէնք և կարեւորագոյն բը-
նախօսական պաշտօն մ'է :

Այս ըսածնուս ճշմարտութիւնն սպացուցա-
նելու համար մեր բժշկական 30 ամեայ փորձա-
սութեամբ կ'ըսենք, թէ անոնք, որոնց ատա-
մունք, որ և է հիւանդութեամբ, արկածիւ կամ
ծերութեամբ խիստ, կորուստ, քրտն և կամ քա-
ղաք են, կերածնին դժուար, ուշ և երբեմն ալ
բնաւին մարտել չկարենալնուն համար, ենթա-
կայ են՝

1. Դժուարամարտութեան

2. Որկորի (ստամոքս) տկարութեան

---

(1) Մասկերաց և մանուսնդ շուներու և շնազգեաց այս ակա-
ներն իրենց սննդեան համար խիստ զօրաւոր ըլլալուն, շնատա-
մունք ևս կը կոչուին :

3. Աղեաց շատ մը հիւանդութեանց, և հետեւարար ոչ միայն ցաւով եւ հեծութեամբ կապրին, այլ շարունակ թերի սնունդ առած ըլլանուն առթիւ ալ, արեան նուազութեան տխուր հետեանքով յաճախ կըլլան վաղամեռիկ:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԱՏԱՄԱՆՑ

Ատամունք ոչ միայն իբրև լոկ վայելչութիւն մարդուս գիտաց, այլ միանգամայն արտասանութեան և մանաւանդ մարտողութեան անհրաժեշտ գործիք ըլլալով, մեծ խնամոց ու առողջապահական ամէն զգուշութեանց կարօտ են:

Ուստի անոնք որ առողջ ապրիլ կ'ուզեն (գիտենք թէ ամէն ոք կուզէ, բայց կարի սակաւք ողջպահիկ օրինաց համաձայն կ'ապրին) պարտին ուշի ուշով ուսանիլ հետեւեալներն և զանոնք անթերի գործածել:

1. Կերածը դիւրաւ մարսել. հետեւաբար՝
2. Մարտողութեան պաշտօնը չխանգարել, եւ այնու՝
3. Որկորի ու աղեաց հիւանդութեանց ըստ կարելոյն քիչ ենթարկիլ.
4. Մարմնոյ նիհարացուցիչ պատճառներէն զգուշանալ.
5. Ժամանակէն առաջ ծերացնող զեղծումներէն հեռի կենալ.
6. Արեան կորովը չպակսեցնել.
7. Յաւով եւ հեծութեամբ չտառապիլ.

8. Շարունակ խեթկող ատամանց անհանդուրժելի ցաւերու ենթակայ չըլլալ:

9. Այսպէս միշտ շնորհալի եւ վայելուչ կերպարանք ունենալ եւ

10. Խօսք կամ ընթերցումն յստակ արտասանել:

Ահա բոլոր ասոնք միմիայն ակռաներն առողջ պահելով կրնան ըլլալ:

Ատամանք առողջ պահել ըսելով, չէ թէ իրեւ զարդարանք զանոնք ճերմակ պահել, սյլեւ մեր առողջութեան այնչափ մեծ նպաստ մատուցանող սոյն դեղեցիկ գործարանները փառութեամբ փճացող ամէն տեսակ պատճառներէ զգուշանալը հասկնալու է:

Պէտք չէ մտնալ թէ մարդուս առողջութիւնը անվտանգ պահելու, կերածը դիւրաւ մարսել կարող ըլլալու, որիորի, աղեաց բաղում հիւանդութեանց ենթակայ չըլլալու համար, կերածք լաւ ծամել կարող ըլլալու համար, առողջ ունենալու է:

Միշտ առողջ ակռայի տէր ըլլալու համար, տղայութենէ սկսեալ ցկեանս զանոնք մաքուր պահելը հանապազօրեայ սովորութիւն կամ ունակութիւն ընելու է:

1. Ընկոյղ, կաղին, փխտտակ կամ որեւէ կարծր եւ ոսկորուտ բան ակռաներով չկտորել:

2. Կար կարելու եւ ուրիշ առթիւ դերձանի թել կամ սոյսալիսի ինչ ակռայով չկտորել:

3. Թոյն պարունակող ամէն տեսակ ոգելից ըմպելիք եւ օղի բնաւ չգործածել:

4. Մարտոզութիւնը խանդարող կամ դժուարացնող ուտելիքներէ ու խմելիքներէ զգուշանալ:

5. Որոշեալ ժամանակով կանուխ սլառկիլ եւ կանուխ ելլել:

6. Որեւէ եղանակի մէջ գիշերուան ցուրտ օդին դուրս չի մնալ եւ խոնաւութենէ զգուշանալ:

7. Ուղեղը միօրինակ ու չափազանց աշխատութեամբ չյոգնեցնել:

8. Ոտքերը միշտ տաք եւ գլուխը զովպահել:

9. Ակուսները մաքուր եւ ճերմակ պահելու նպատակով, թէ օտար երկիրներէ եկած եւ թէ երկրին մէջ հաշակաւոր անուններով ու արտադրաններով, գոյնզգոյն շիշերով, գեղեցիկ տուփերով, սակեզօծ թուղթերով զարդարուած, պատրաստ եւ մանաւանդ ամէն տեսակ լրագրաց մէջ մեծ գովեստներով հաշակուած սրեւէ ջուր, իւզ եւ մանաւանդ փոշի բնաւ չգործածել, որովհետեւ տսոնց ամէնքն ալ կապուէ, պէշէ-լէ, եւ մանաւանդ միշտեղ եւ «նրէկէ բաղադրեալ խիստ սոսկալի թոյներ կը պարունակեն:

10. Եթէ ահուայ մը ցաւիլ սկսի, անմիջապէս բժշկին դիմելու է, վասնզի նա միայն կարող է գտնել եւ յայտնել ցաւին պատճառն, այսինքն որկորի կամ կազմուածքի վերարբերեալ, ջերմի կամ ջղային տկարութեան անուղղակի պատճառով յառաջ կուգայ ցաւն եւ կամ ուղղակի նոյն ինքն ատամնական խօթութենէ պատճառած է. բժիշկին այս տարբերութիւնն տրհեստէ ճանաչե-

չով կարող է պէտք եղած դեղերը տալ կամ ի հարկին վստահելի ատամնարուժի մը խաւրել ի դարման :

11. Նոյնպէս ամէն անոնք, որոնց ախտանքն արդէն սեւցած, փտած, կտորած կամ թափած են, եթէ կուզեն որ ատամոնց մնացեալ մասին առողջութիւնը բոլորովին չկորսնցնեն, պարտին անմարտողութենէ, մարտողութեան խանգարումէ, որկորի, աղեաց հիւանդութիւններէ զգուշանալ :

Ահա այս տեսութեամբ անհրաժեշտ է միշտ ի հարկին դիմել հմուտ եւ խղճամիտ ատամնարուժի մը, որ կարող է արհեստական ախտայներ զետեղել պահտս կամ վնասուած ախտանքու տեղ, փտահ ըլլալով որ արդի ատամնարուժութեան ողջպահիկ արհեստն յաջողած է բնական ատամոնց թերին ըստ կարի լնուլ :

Նըր-ի-ց-ը-ն

Ով որ ախտները մաքուր եւ անաղարտ պահել կը փափաքի, պէտք է վերոյիշեալ առողջապահական պատուէրները չմոռնալով ըստ այնմ կանոնաւոր, իր կեանքը, մանաւանդ հետեւեալ երկու ողջպահիկ եւ ձրի դարմաններն ամէն օր, առանց զանցառութեան եւ աղայ հասակէն սկսեալ շարունակէ գործադրել :

Առաջին: Որեւէ բան ուտելէ յետոյ հաւու-
փեառուրէ յօրինեալ կամ փայտեայ եւ միայն փայ-
տեայ շիւղերով ակուաներուն մէջտեղերը մնա-
ցած կերակրոց ամէնէն մանր փսորտուքն ամէ-
նայն զգուշութեամբ հանել (ըստ Տօք. Թոր-
գոմեանի բնաւ բան մը չգործածել նախապատիւ
է):

Երկրորդ: Ամէն առաւօտ ելլելէ, ամէն երե-
կոյ պառկելէ, ծխելէ (եթէ դժբախտաբար ու-
ժոր էք) որ եւ է բան ուտելէ եւ խմելէ յետոյ,
կակուղ վրձինով կամ մատով, մաքուր եւ պաղ
ջրով բերանը լուանալու է. ուրիշ որ եւ է հե-
ղուկ, ինչպէս որ քիչ մը վերն ըսինք, այլեւայլ
բաղադրական ջուր, իւր կամ արդուզարդից փո-
շիներ բնաւ չգործածել, զի միշտ վնասակար են.
այլ մաքուր ջուր եւ միմիայն պարզ, բնական ջուր
գործածելն անհրաժեշտ պայմանն է:

Չէ մտրուելինն առողջութեան հիմն է:

~~~~~

ՅԱԻՆԵԼՈՒԿԾ

ԱՌ

ԾՆՈՂՍ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՍ

Կաթի առամուռք առժամանակեայ անգամներ են, այսինքն սահմանաւոր միջոցի մը համար յատկացեալ. իսկ մնայուն առամուռք մինչեւ ցիւեանս կոչուած են տեւել, ասոր համար է որ առաջիններն՝ երկրորդներէն աւելի պակաս դիմացկու են եւ աւելի ենթակայ են թափելու, ինչպէս առամնամիսերն ալ աւելի մեծ եւ աւելի զգայուն են :

Այս պատճառաւ կաթի առամուռք մնայուն ակումներէն աւելի մեծ խնամոց կը կարօտին :

Տղայք ընդհանրապէս բարրավիճակ անխնամ են իրենց առամանց. ուստի ծնողք եւ դաստիարակք եւ մասնաւորապէս մայր մը պարտի խնամել տղայոց առամուռք եւ նոցա փափուկ տարիքէն սկսեալ ակումները մաքուր պահել սովորեցնել. համուրել զանոնք, թէ դէմքն ու ձեռքը լուանալու նման ակումներն ալ լուանալն անհրաժեշտ ու օգտակար է միշտ մարմնոյ ընդհանուր առողջութեան :

Տարին երկու անգամ կանոնաւորապէս տղայոց ակումներն առամնարուժի մը քննել տալու է :

Տղայ մը վեց տարեկան եղածին պէս, մայր մը

օրէնք ընելու է ժամանակ առ ժամանակ ազուն
բերանը քննելով ատամանց թիւը ճշգրէլ :

Տղայոց ատամունք առողջ ու անվնաս պահե-
լու համար, պէտք է պոռչացնել զանոնք, որք
կերակուրի ատեն ջուր չխմեն, բայց կերակուրէ
առաջ եւ յետոյ ուղածնուն շափ խմեն հող շէ :
Աերածնին միայն լորձունքով թրջել սովորելու
են, զոր բնութիւնն առատօրէն շնորհած է. ե-
թէ այսպէս ընել սովորին, կերակուրնին աւելի
երկար կը տեւէ, որով կերածնին աւելի շատ եւ
լաւ ծամած կ'ըլլան, որ խիստ օգտակար է մարմ-
նոյն ընդհանուր առողջութեան :

Ատամունք ամէնէն աւելի արշալուսի մօտ կը
վնասին. ցորեկ ատեն բերնի ու ծնոտի շարու-
նակ շարժումն ու պաակելու ատեն բերանը պարզ
պաղ ջրով ցողուելու սովորութիւնն ամէնէն պո-
րաւոր եւ ընտիր նախապէս շահան միջոցներ են .
եթէ երեկոյն բերանին շլուանան, կերակրոց
փոսորտքը միջատամները մնալով փտութիւն ա-
ռաջ կը բերեն եւ ատամանց վնաս կուտան : Ահա
ասոր առջեւ տանելու համար պաակելու ատեն
տղայոց բերանը ցողուել տալէ ու ցոցամատ-
նին ջրով թրջելէ յետոյ փոշիացեալ կաւիճի միջ
թաթիւնով անոնց ստորին վարի մանրիչներու
միջատամները ծեփելու է :

Ծնողք պարտին աղոյքը վարժեցնել փոխանակ
բերնի, քթէն շնչել :

Հիւանդութեանց ատեն, մանաւանդ թոքա-
տապ, ժանտախտ, ցախցաւ, ցնցղատապ, խեղա-
պատակատապ, ծաղիկ, կարմրախտ, կեղծ մաշկ

ԿԵ ատոնց նման հիւանդութիւն ունեցող տղայոց բերնին մաքրութեան մեծ դդուչութիւն քնելու են :

Նոյնպէս այս եւ ատոնց նման ուրիշ հիւանդութեանց առթիւ թթու դեղորայք առնուելու ատեն, դեղը խմելէն անմիջապէս յետոյ, բերանը ստտայախառն ջրով լուանալու է :

Վերջապէս ծնողք եւ դաստիարակք տղայոց՝ միշտ որոշեալ ժամերու մէջ

1. Պառկելու .

2. Նլլելու .

3. Աշխատելու .

4. Զրօսնելու .

5. Սննդարար, դիւրամարս եւ հաճելի սնունդ առնելու .

6. Միշտ առողջ օդ շնջելու .

7. Խոնաութենէ հեռու եւ միշտ առատ արեւ ու լոյսի մէջ ապրելու .

8. Մարմիննին մաքուր պահելու եղանակը մեծ խնամով սովորեցնելու են :

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՔ ԱՏԱՄԱՆՑ

Ատամանց հիւանդութեան պատճառները թէ եւ մասամբ վերեւ յայտնեցինք, նոյնպէս եւ հոս կ'աւելցնենք թէ, մարդուս հիւանդութեան պատճառները բազմաթիւ են եւ որոնց ամէնէն գլխաւորներն են հետեւեալք:

1. Անմաքուրութիւն. ուտելու ատեն ատամանց միջավայրի ծեպերն ուտելեաց փսորտուքը մտուելով կ'սկսին ապականիլ եւ սոյն նեխութիւնէ զանազան թուճաւոր կազեր գոյանալով ախտները նախ կը սեւցնեն եւ ապա փտեցնելով կը թափեն:

2. Տո՛ւ կերակուր, եւ ընդելի մը անելու արեւ կամ անմիջապէս ետը պաշտէ՛ն մը արելէ եւ խմելէ զգուշանալ. նոյնը փոխադարձաբար, պաշտէ՛ իրայ արտէ՛ն ըտե՛լ կամ զնո՛ւն:

3. Տաք եղանակին, սառնախտուն կամ սառուցեալ ջուր, պաղպաղակ, օջարակ լեմոնաջուր, նարնջաջուր, եւ այսպիսիք առնուելէ յետոյ, հասարակ յատուր ջրով բերանը ցոլուելու զանցառութիւնը:

4. Միեւել:

5. Գլուխն երբեմն արտ, երբեմն ալ պաշտէ՛ն:

6. Գլխի մաշերու խոնաւութիւնը, մանաւանդ ցորոք
էղանակի մէջ:

7. Ուրիշ ըմպելեաց գործածութիւնը:

8. Լնորիտ (սքօրրիթ) կոչուած գարշահոտ,
թարախոտ եւ արիւնոտ հիւանդութիւնը:

9. Հեշտասիրութեան եւ ցոխութեան դառն
հետեւանք եւ բարոյականութեան դէմ աններելի
յանցանք եւ առողջապահութեան հիմն եղող մա-
շութեան ընդհանրութիւն հակառակ եղող եւ իր բնու-
թեամբը, սոսկալի հետեւութիւններովը միշտ ա-
ղետաբեր եղող առ անձն, առ ընկերն եւ առ հա-
մայն մարդկութիւն, անպատճառ փոխանցիկ եւ
ժառանգական եղող զգուելի գաղտնիքն ախոր:

10. Մարտիւնութիւնն որ մարդուս որկորը ծան-
րաբեռներով դժուարամարսութեան եւ այլ բազ-
մաթիւ ակտիւ երթակայ ընելով կը սպառնաւէ
հետեւեալները:

Ա. Անբնականութիւն անբեռն.

Բ. Նոսաղան արեան.

Գ. Տէրացո՞ւն աւելի կաշտածոյ, որոց մէջ
ատամունք կ'ունենան մի նշանաւոր բաժին եւ
հետեւապէս ժամանակէն առաջ կը փտին եւ վըշ-
րուելով կը թափին:

Վերջապէս լաւ յիշելու է թէ,

Դ. Լաւ ծափելը, շար ծափելը, առաջին եւ վեր-
ջին սպայմանն է մաշոք, ճերմակ, կայլան, եւ մաշ-
քերդի նման առողջ ակոյս ունենալու:

ՅԱԻՆԵԼՈՒԿԾ

ԱՌ

ԾՆՈՂՍ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՍ

Ծնողք պարտին սովորիլ թէ, ատամնաբուսութիւնը բնական պարտք մ'է տղայոց համար, ուստի միշտ զգոյշ կենալու եւ հսկելու են այս պարագային միջ. Մուսալու չեն թէ, տղայ մը հիւանդանալուն, լինտերն անմիջապէս կ'ուռենան, որ ահռայ բուսնելու վերագրելով անհոգ կենալու չէ, այլ միշտ բժշկին դիմելով անմիջապէս պէտք եղած դարմանն ի գործ դնելու է նոր պատուէրին համաձայն:

Շատ անգամ առ երեսս այսպէս թեթեւ ու փոքրիկ անզգոյշութիւն մը շատ անմեղ գառնուկներու ընդունայն եւ չարաչար մահուան առիթ կ'ըլլայ:

Պէտք է սովորիլ թէ ընդհանրապէս ատամունք բուսնելու ատեն շինտերը կը կարմրին, կ'ուռենան, կը կարծրանան, կը տաքնան եւ քիչ յետոյ կը ձերմկնան. շատ անգամ խիստ զգայուն ըլլալովն ամենաթեթեւ շիումն անգամ սաստիկ ցաւ կը պատճառէ, այնպէս որ մայրն ստինքը տղուն բերանը տուած ատեն, խեղճ գառնուկը չկարենալով դիմանալ, զլուխն ուժգին կերպով դէպ թետեւ կը նետէ:

Նոյն միջոցին լրօճը սովորականէն աւելի կ'արտադրէ, տղան կ'ուզէ միշտ բթամատը կամ ձեռքը գտնուածը ծծելով ծամծամել, որով կ'ուզէ բերնի անհասոյ մի զգայութենէ, քերուտուքէ ազատիլ. յաճախ կ'արթննայ լալով եւ օրօրացէն աւելի մօրը ծունկերը նախապատիւ կը համարի: Ախորժակը կը սակաւնայ. եթէ տղայն կորովի ու առողջ կազմուածք ունի, բոլոր ասոնք բնդ ամէնն ընդ հանրապէս 3—4 օր կը տեւեն. խոկ ջլային կազմուածքի տղայոց համար 15 օր եւ երբեմն ալ աւելի կը տեւէ:

Երբեմն ալ աւելի ծանր հետեւութիւններ վրայ կը հասնին, ինչպէս ուղեղային եւ ընդերային հիււանդութիւններ, տոպոսոց, ցնցում, կարկամութիւն, որովայնալուծութիւն եւ այլն:

Ահա բոլոր այս պատճառներուն համար ծնողք միշտ արթուն մնալու են տղայոց ատամնորուտութեան միջոցին. տղուն առողջութեան վրայ փոքրիկ խանգարում մը նշմարուելուն պէս, անմիջապէս բժշկի դիմելու են, որոյ հրահանգին համեմատ պէտք եղածն ի գործ դնելով տղան մեծ փտանդէ մը կ'ազատի:

Երբ լինտերը դէմ տան ախուային բուսման, բժիշկը ժամանակ չանցուցած ձեղքելու է պէտք եղած ձեւով, ինչպէս հատիչ ատամանց համար պարզ ձեղք մը բաւ է. աղօրիքներուն համար ասի պէտք է ըլլալ խաշաձեւ. խոկ կտրիչ ատամանց ձեւը միւսներէն տարբեր եւ այս առթիւ բուսնեղնին միւսներէն խիստ դժուար ըլլալով, ասոնք ծածկող լինտերը պէտք է չորս կողմէն

ճեղքել, այսինքն առջեւէ, ետեւէ, աջ եւ ձախ
կողմերէ :

Եթէ այս դործողութեան մէջ արիւնահոսու-
թիւն ըլլայ փոքր ինչ պաղլեղ վէրքին վրայ դնե-
լու է :

Տղայ մը չորս տարեկան եղած ատեն ընդ-
հանրապէս վերին ծնոտին հատիչ ատամանց վարի
կողմը կը կանաչնայ եւ երբեմն ալ կը սեւնայ, որ
ոչ միայն տեսքն անհաճոյ է, այլեւ ակռաներն ալ
կը փոեցնէ :

Հասարակութեան մէջ սխալ կարծիք մը կայ
թէ կաթի ատամունք փտոր փտոր ըլլալով պէտք
է թափիլ կամ փտիլ. ընդհակառակը ճերմակ եւ
անաղարտ վիճակի մէջ պէտք է թափիլ, այնպէս
որ մինչեւ անգամ եթէ կաթի ատամանց մին
կտորի կամ փտի, անմիջապէս պէտք է լեցնել
տալ :

Աւելորդ է կրկնել թէ ծամելը մեծ ազդեցու-
թիւն ունի ընդհանուր առողջութեան. ուստի ե-
թէ ատամունք փտած ըլլան եւ տղան ատամնա-
ցաւէ ազատ մնալու համար խիստ քիչ կամ չծա-
մելով կ'ըլլէ, հետեւութիւնը խիստ ծանր կ'ըլլայ :

Կաթի ատամանց ժամանակէն առաջ թափիլն
ուրիշ գէշութիւններ ալ ունի. եթէ միայն պսակ-
ները թափին, նշան է թէ արմատներն իրենց
տեղէն խախտուած չեն եւ ատամնակապիճներուն
մէջ կը մնան մնայուն ակռայները բուսնելու հա-
մար, հետեւաբար իրենց տեղէն շեղելով ծուռ
եւ անկանոն կը բուսնին :

Ահա սոցա անդիտութեամբը կաթի ատամունք

իրենք իրենց թողլով է որ 40 տարեկան եղողներէն շատեր պակաս ակուաներ եւ ծամելու անկատար գործարան կ'ունենան :

Եթէ կաթիլ ատամանց վտանգները թեթեւ ըլլան, մնայուն ատամանցն ալ գրեթէ ոչինչ կ'ըլլան :

Շատ անգամ եւ խիստ շատ անգամ իմաստութեան ակուան միայն սաստիկ ցաւեր կը պատճառէ : Եթէ տղուն ակուան ազոտոտի քաշ կ'ուռնուած ազոտ երեւան կ'ելլէ, անմիջապէս պէտք եղածն ի գործ դնելու է մաքրելու համար :

Եթէ իյնալով կամ ծնոտին եւ կամ երեսին զարնելով ակուաներէն փոքր ինչ բան կոտորի առանց ատամնամիսն երեւան հանելու անմիջապէս շտկելու է տաշոցով :

Եթէ կտորած ակուային ատամնամիսն երեւան ելլէ, սկստք է ամէն միջոց ի գործ դնել խնամով պահել ջանալ ակուային արմատն, որպէս զի ապագային արհեստական պսակ մը դնելու օգնէ :

Եթէ ակուայ մը առանց կտորելու անդէն ելլէ, անմիջապէս տեղը դնելով երկու կողմէն կապելու է, որով մէկ քանի օրէն իր տեղը կ'ելի ու կը փակի :

Գեղեցիկութեան, արտասանութեան եւ ծամելու նկատմամբ ատամանց կարեւորութիւնը կասխումն ունի, նոցա կանոնաւոր շարքէն եւ երկու ծնոտից ատամնակապիճներուն կանոնաւոր կապակցութենէն ու կցորդութենէն :

Այս սկզբամբ ատամանց իրենց բնական եւ օրինաւոր շեղումը դիմաց գեղեցիկութիւնը կ'աւ-

րէ, արտասանութիւնը կը խանգարէ եւ ծամելն անկատար կ'ընէ: Անկանոն շարք ունեցող ակուաները մաքրելն ալ դժուար է:

Ատամանց շարքի անկանոնութեան գլխաւոր պատճառներն են իյնալն ու կոտրած ակուային իր ատամնակապիճին մէջ մնալը:

Գլխաւոր պատճառներէն մին ալ կաթի ատամանց ժամանակէն առաջ քաշել տալն է, զի քիչ մը երերալ սկսող ակուան անմիջապէս հանել տալը հասարակութեան մէջ ընդհանուր սովորութիւն մը եղած է:

Այսու ամենայնիւ երբէք մտնալու չէ ատամնարուստութեան սա բնական ընթացքը թէ, մնայուն ակուան անմիջապէս կաթի ատաման տեղը կը բռնէ երբ այս վերջինն իյնայ:

Եթէ այսպէս չըլլար, քովի ակուաներն այս պարագայէն օգուտ քաղելով բուսնելիք ակուային տեղը կը բռնեն եւ այն ատեն բուսնելիքն ալ իր բնական տեղէն կամ շարքէն դէպ ի ներս, ետեւ կամ դէպի դուրս եւ առաջ ճամբայ առնել կը ստիպուի:

Ուստի ինչ որ ալ ըլլայ, կաթի ատամանք, հանգարտ թողլով իրենց տեղը պահելու է, եւ ձգելու է որ բնականաբար իրենք իրենցմէ թափին, այն աստիճան երերան, որ բթամատով և ցուցամատով բռնելով քաշուած ատեն դիւրաւ ելլէ տեղէն:

Բայց եթէ մնայուն ակուան երերալէն վերջն ալ չիյնայ, այն ատեն անմիջապէս քաշելու է, որպէս զի վերջինն իր օրինաւոր ճամբէն չհեղի եւ

չծուի : Տղան փթամասը ծծելով վերի ծնոտին ահաաները կը ծուին , իսկ եթէ ցուցամատը կամ միջամատը ծծէ , ընդհակառակը վարիւնները կը ծուին :

Մայրերն եւ ստնտունները մեծ զգուշութիւնը րնելու են այս մասին , զի շատ անգամ իրենք են պատճառ ատամանց ծուելուն , զի տղայք լալու ատեն լուել տալու , եւ երբեմն ալ իրրեւ թէ հանդարտեցնելու համար ստինքը լեղի դեղով մը կը օծեն եւ բերաննին կը թխակն :

Երբեմն ալ տղայք այս բանին այն աստիճան սովորած են որ մինչեւ անգամ իրենց քունին մէջ մատներնին կը ծծեն , ասոր առաջքն առնելու համար թեւերուն բերանը գոց շտպիկ հագցնել հարկ է :

Տղայք սովորութիւն ունին միշտ քթէն շնչել , ասպա թէ ոչ կաթ չեն կրնար ծծել . ատամունք , կոկորդ , թոք , մէկ խօսքով բոլոր մարմինը կը վնասի եթէ տղայ մը բերնէ շնչէ . ասոր համար եթէ քթին ծակերը գոցուած ըլլան , կաթով կամ ջրով թրջելով եւ կակղացնելով մաքրելու է , եթէ ատամանց անկանոն շարքը հեռելի , պէտք է դանո՞ք շակել :

Տղայ մը , որ եւ է հիւանդութեան մը ենթակայ եղած ատեն մեծ խնամք տանելու է ահառաները միշտ մաքուր պահելու :

Յղի կանանց լորձը թթու ըլլալով բերանը միշտ պաղ ու մաքուր ջրով լուանալու է , ասպա թէ ոչ ահառաները կը փտին ու կը թափին , ինչպէս շատ մայրեր ընդհանրապէս ամէն զաւակ ծննդունեմէյմէկ ահառայ կը կորսնցնեն :

Վերջապէս տղայոց սնունդին մեծ զգուշու-
թիւն ընելու է, ինչպէս առաջին երեք ամիսնե-
րուն մէջ միայն կաթ, որ տղայք կատարելապէս
անուցանելու ամէն տեսակ տարերք կը պարու-
նակէ. ալիւրեղէն որեւէ ուտելիք ընաւ տալու
չէ, զի տղայք բաւական լորձ չունին այնպիսի բան
մարսելու :

Իսկ սուրճ, թէյ, գինի եւ ամէն տեսակ ու-
գեղից ըմպելիք տղայոց համար, ծերերուն չափ և
աւելի վտանգաւոր ըլլալուն միշտ զգուշանալու է :

ԴԵՂԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՏԱՄԱՆՑ

ՎՓոխանակ հիւանդութիւնը դարմանելու, աւելի նախապատիւ եւ ըստ ամենայնի շահաւոր է հիւանդ չըլլալու համար պէտք եղած նախազգուշական միջոցները սովորիլ եւ ըստ սոյնմ ապրիլ իմաստուն սկզբան համաձայն, եթէ ամէն ոք, տղայութենէ սկսեալ տտամանց կազմախօսութեան եւ բնախօսութեան վրայ դաղափար ստանայ եւ նոցա առողջապահութեանը կատարեալ տեղեակ ըլլայ, տարակոյս չկայ թէ միշտ առողջ տտամանք պիտի ունենայ :

Ատամանց ախտաբանութեան եւ առողջապահութեան ուսմամբ տտամանք միշտ առողջ եւ ժամանակէն առաջ փոտելով թափելու վտանգէն, ակռայի անտանելի ցաւէ զատ եւ հետեւաբար ատամնաբուժական խիստ ծանր եւ երբեմն ալ խիստ վտանգաւոր գործողութեան ենթակայ ըլլալէ զերծ մնալով հանդերձ ատամանց դեղաբանութիւնը սովորելու ալ պէտք չունենար :

Բայց քանի որ առողջապահութիւնն եւ իր կենսապահիկ օրէնքները դեռ պէտք եղածին չափ չեն ընդհանրացած, վէրքոտ, թարախոտ, արիւնոտ լինաերով սեւցած ու փտած աիւաներով

գարչահոտ բերնի տէր մարդիկ ամէն կողմ պիտի գտնուին, հետեւաբար ատամանց զեղարանութիւնն ալ իր մեծ կարեւորութիւնը ունեցած է եւ պիտի ունենայ :

Ուստի մէկ կողմէն ատամանց զեղարանութեան կարեւորութիւնն եւ միւս կողմանէ նիւթին ընդարձակութիւնն ի նկատի առնելով եւ այս մասին կարելի եղածին չափ օգտակար ծառայութիւն մը մատուցանելու նպատակով առանձին հատորիկով մը պիտի հրատարակենք «Դեղարանութիւն ատամանց» մասն, որոյ մէջ նշանակեալ նաեւ հմուտ եւ փորձառու ատամնաբոյժ բժշկաց ցանկն :

ԱՐԶԵՍՏԱԿԱՆ ԱՏԱՄՈՒՆՔ

Մինչև ցարդ խօսեցանք մարդուս բնական ատամանց վրայ, բայց մարդոց ապրելու եղանակէն, բնական ատամանց ժամանակէն առաջ թափելով, արհեստական ատամանց գործածութիւնն ալ ստիպողական և ընդհանրական ըլլալով հարկ է այս մասին ալ պէտք եղածը սովորիլ:

Նախ եւ առաջ ըսինք թէ ինչ պաշտօն որ ունին բնական ակռաները նոյնն ունին նաեւ արհեստականք. սնունք որ դժբախտաբար զուրկ են բնական ակռաներէ, կերածնին դիւրաւ մարսելու, եւ մարսողական՝ պաշտօնի խանգարումէ, որկորի եւ աղեաց բազում տեսակ հիւանդութիւններէ ազատ մնալու համար, ամէն զոհողութիւնի գործ դնելով անպատճառ արհեստական ակռայ գործածելու են:

Զմուռնալով միշտ յիշելու է թէ, այժմեան մանաւանդ մայրաքաղաքաց ժողովրդեան ընդհանրապէս դժուարամարտութեան, որկորի եւ աղեաց հիւանդութեանց պատճառներուն ամէնէն զլիսաւորներէն մին է առ ի չգոյէ բնական եւ արհեստական ատամանց, կեր-չրոյ պէտք եղածին չափ չձեռն, սաի բժշկական վիճակագրութեամբ իրրեւ

Թուաբանական ճշմարտութիւն հաստատեալ է :
Երկրորդ :

Ինչպէս որ ամէն զգուշութիւն ի գործ դնելու է, բնական ախռաները միշտ մաքուր, ճերմակ եւ անհոտ պահելու, նոյնպէս արհեստական ախռաներն ալ նոյն վիճակին մէջ պահելու ամէն զգուշութեանց կարօտ եւ արժանի են :

Արհեստական տտամունք եւս բնաւ, որեւէ հոգունենալու չեն, մանաւանդ որ արհեստական ախռաները թէ շինելու եւ թէ տեղաւորելու համար գործածուած ամէն աեսակ նիւթեր ըստ ինքեան եւ բնականորար անհոտ են :

Ուստի երբ արհեստական ախռաներ գործածողի մը բերանն, այսինքն ախռաները գորշահոտին, նշան եւ սպառցոյց է նոցա անմաքուր պահուելուն կամ արհեստական տտամանց շուրջը զըտնուող լինտերու, որկորի եւ աղեսաց հիւանդութեանը :

Ուստի եթէ լինտերն, որկոր եւ աղիք առողջ ըլլալով բերնի գորշահոտութիւնը միմիայն արհեստական ախռաներէ ծնունդ կ'առնեն, նոցա մաքրութեան վերաբերեալ զգուշութեանց դիմելու է :

Արհեստական ախռաները միշտ մաքուր պահելու եւ որեւէ գորշահոտութեան ենթակայ ընելու չէ, այլ առտու եւ երեկոյ բնական տտամանց համար գործածուած, բոյց քիչ մ'ալ աւելի պինտ եւ հաստատ ամուր մտղերով շինուած վրձինով մը շփելու է. բնական ախռաներու համար յանձնարարեալ ախռայի փոշիով :

Իսկ հետեւեալ ջուրն ալ պէտք է գործածել
արհեստական ակուաները լուալու համար. ինչ-
պէս՝

Սալիսիլիքի թթու

մէկ տրամ

Քարուր

մէկ տրամ

Խննուսուն աստիճանի ալքօլ

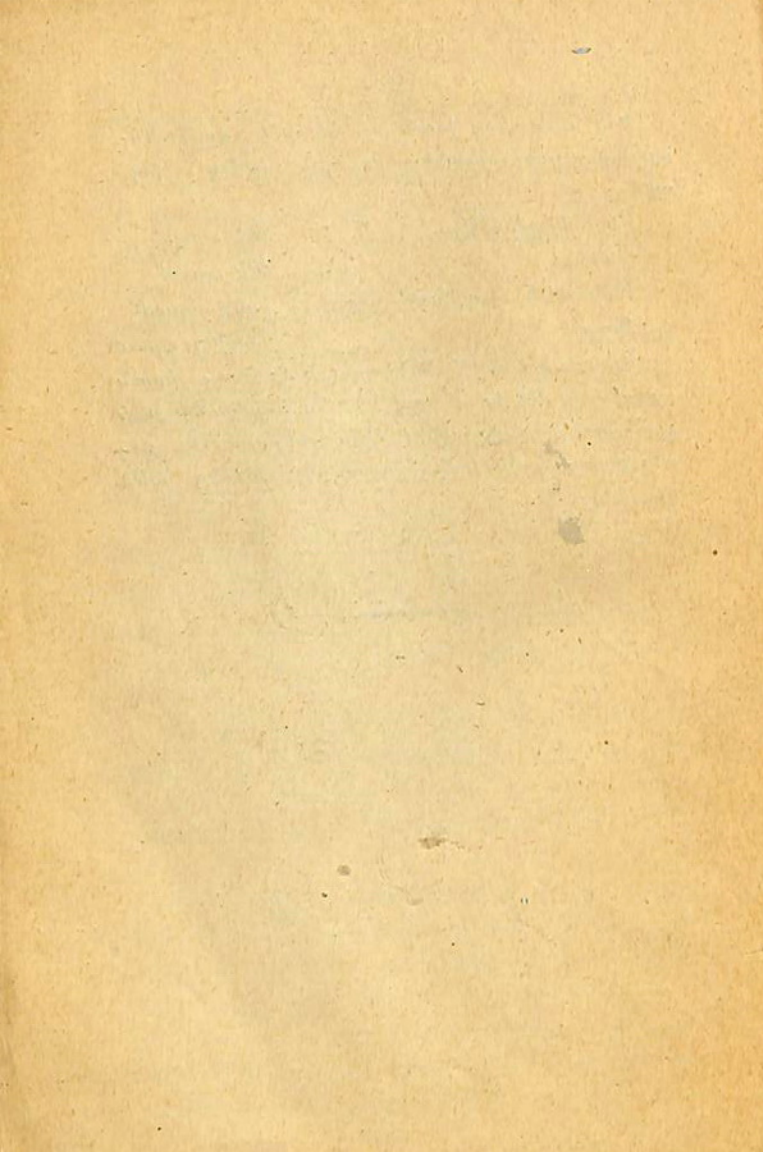
երեք տրամ

Ջուր

հարիւր տրամ

Այս բաղադրութենէն ապուրի մը դգալ յիսուն
տրամ ջրոյ մէջ խառնելով 10—15 վայրկեանի չափ
արհեստական ակուաները մէջը դնելու է եւ յե-
տոյ բարակ լաթով մը չորցնելով բերանը տե-
ղաւորելու է :

Ծ Ա Ն Ո Ւ Յ Ո Ւ Մ

Ատամանց առողջապահութեան վերաբերեալ օրինաց գործադրութեամբ, ատամունք և լինտք միշտ առողջ ֆնալուն ապահով բլլալով հանդերձ կը խրատենք՝

Առաջին.

Օտար քաղաքներէ եկած զանազան փոշիներու գործածութենէն զգուշանալ և ատանց բժիշկի խորհրդոյ օր և է ակռայի փոշի, ջուր և այլն բնաւ չգործածել:

Երկրորդ.

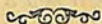
Ակռաները միշտ առողջ, ճերմակ և մաքուր պահելու ամէնէն ընտիր եւ լաւագոյն միջոցն է պարզ պաղ ջուրն:

Երրորդ.

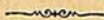
Անոնք որ ակռաները մաքրելու, լինտերն ու ժովցնելու պէտք ունին, զանոնք իրենց ամէն պարագայներովը միշտ առողջ պահել կուզեն, կրնան ամենայն ապտհովութեամբ գործածել մեր յանձեարարութեան համեմատ Արքունի Պալատան քիմիագէտք Տօք. Պօնկովսկի փաշայի, Ծաննիի, Աբերիի, Նօրին վեհափառութեան անձնական գեղագործա-

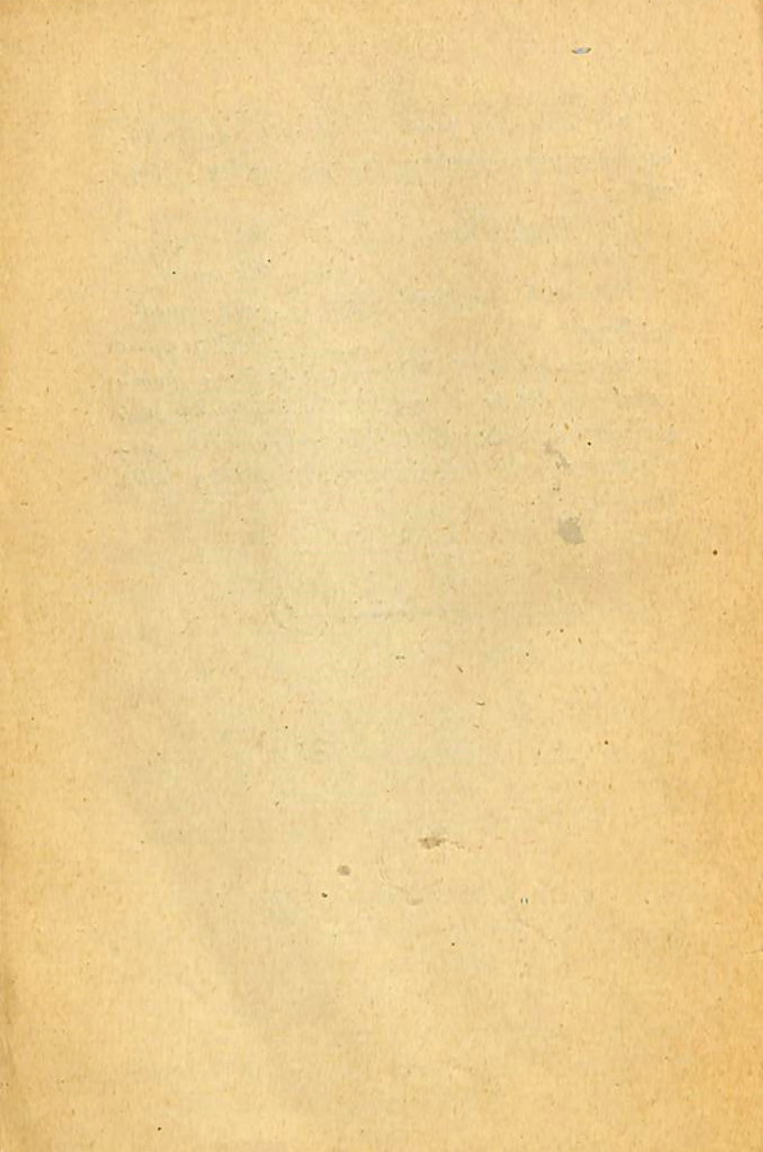
Ժապետ Վահմ. Պէքիր էֆէնտիի եւ մասնաւորապէս Մայրաքաղաքիս հմուտ և փորձառու Ատամնաբոյժ էֆէնտիներու խորհրդակցութեամբ պատրաստեալ ակռայի վաշին, որ ամէնէն տնտեսականն, առողջականը, գնովն ամէնէն աժանը, նպատակաւը միակ մարդասիրականն է, գոյացեալ շահն ուլ ազգային հաստատութեան մը յատկացեալ ըլլալուն համար :

ՅԱՆԿ ՆԻԻՔՈՅ

1. Յիշատակարան .
2. Ազդ .
3. Յառաջարան .
4. Գլուխ Ա . Բնախօսութիւն ատամանց :
5. Գլուխ Բ . Կաղմախօսութիւն ատամանց :
6. Գլուխ Գ . Առողջապահութիւն ատամանց :
7. Եզրակացութիւն .
8. Յաւելուած առ ծնողս և դաստիարակս .
9. Գլուխ Դ . Ախտաբանութիւն ատամանց :
10. Յաւելուած առ ծնողս և դաստիարակս :
11. Գլուխ Ե . Դեղաբանութիւն ատամանց :
12. Գլուխ Զ . Արհեստական ատամունք :
13. Ծանուցում
14. Յանկ նիւթոց

Ա Ռ Ս Ջ Ն Ո Ր Գ

Ա Ռ Ո Ղ Ջ Ա Պ Ա Յ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

40 Հասոր

Ապրիլի 1-ին, Բնակչության և Արտադրականության

1. Ատամանց
2. Եչքի
3. Ականջի
4. Քթի
5. Ուղեղի
6. Մորթի
7. Թոքի
8. Սրտի
9. Ստամոքսի
10. Աղեաց
11. Լեարդի
12. Փայծաղի
13. Երկկամանց
14. Ծննդական անդամոց
15. Չեռաց
16. Ոտից
17. Ջիզերու
18. Արեան
19. Ջրոյ
20. Գինովութեան

21. Մարմնամարզութիւն
22. Վարժարան
23. Բնակարան
24. Տաճար մուսայից
25. Ընտանեկան խօսակցութիւն
26. Ամուսնութիւն
27. Տարափոխիկ հիւանդութիւնք
28. Բազանիք
29. Կիրք
30. Երաժշտութիւն
31. Խնայողութիւն
32. Ընտանի անասունք
33. Օգտօխտութիւն
34. Քօրսէ
35. Ծիրական ախտ
36. Գաղղիական ախտ
37. Կեանք դաւառական ազգայնոց
38. Հիւանդութեան սլառճառք
39. Կաթնտուութիւն
40. Աշխատութիւն

Արտակ
Գանիրէ
Գիւտ
Ալպրոանի
— Թարգման

Ներկայիւս կուղարկեմ “Առաջնորդ-Առողջապահութեան” ,
անուն քառասուն հատորներէ բաղկացեալ 36 ամեայ աշխա-
տութեանս ..... հատորիկը կազմող “*Օջ. քա.*” , անուն
երկն , որոյ մի օրինակի գինն է..... դահեկան :

Գործոյս ընթերցանութիւնն ամէն անհատի առողջութեանը
պահպանման անհրաժեշտ պէտք մ'ըլլալէն զատ , նորին վա-
ճառումէն դոյացած արդիւնքն ալ ազգային կրթական գոր-
ծին յատկացեալ ըլլալով , աներկմիտ եմ որ Ձեր բարի
սովորութեանցը համեմատ պիտի բարեհաճիք մի օրինակն
ընդունիլ , որով թէ յաջորդ հատորներուն տպագրութեան
օժանդակած ե թէ կրթական գործին սատարած պիտի ըլլաք :

Մնամ յարգանք
ՏՕԲԹ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

189

Կ. Պոլիս, Կեսիկ փառա, Հայոց Եկեղեցւոյ փողոց թիւ 20

Յ. Գ. Վստան եմ որ Ձեր մարդասիրութեան եւ ուսումնասեցչ բնատրութեանը
համաձայն ոչ միայն այս մի օրինակը պիտի ընդունիմ, այլ օրինակ ալ
վարժարանի կամ որբանոցի կարօս ուսանողաց նուիրել պիտի բաւեմանի :

Ա. Ռ. Ա. Ջ. Ն. ՈՐԴ.

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ

40 Հասոր

Աղագրութեան, Բնութեան և Առողջապահութեան

1. Ատամանց (որդեւլ)	21. Մարմնամարզութիւն
2. Եչքի	22. Վարժարան
3. Ականջի	23. Բնակարան
4. Գիթի	24. Տաճար մուսայից
5. Աղեղի	25. Ընտանեկան խոսակց.
6. Մորթի	26. Ամուսնութիւն
7. Թոքի	27. Տարափ հիւանդութիւն
8. Սրտի	28. Բաղանիք
9. Ստամոքսի	29. Կիրք
10. Աղեաց	30. Երաժշտութիւն
11. Լեարդի	31. Խնայողութիւն
12. Փայծաղի	32. Ընտանի անասունք
13. Երկկամանց	33. Օղափոխութիւն
14. Ծննդական անդամոց	34. Քորսէ
15. Չեւոց	35. Ծիրակաւան ակտ
16. Ոտից	36. Գաղղիական ակտ
17. Ջրղերու.	37. Կեանք գաւ. Աղգայնոց
18. Արեան	38. Հիւանդութեան պաճք.
19. Ջրոյ	39. Կաթնտուութիւն
20. Գինովութեան (որդեւլ)	40. Աշխատութիւն

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0573389